

Д.А. Мадей
студ. II курсу
спеціальність «Право»
Науковий керівник: к. ю. н., доц. В.М. Масін

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У XIV–XVI СТ.

Особливості та загалом правове регулювання земельних відносин на територіях українських земель XIV–XVI століття, слід розглядати саме з урахування основних двох положень: певну своєрідність та особливості історичного розвитку України, яке вплинуло на появу виникнення правових норм, а також слід розглянути, як співвідносяться звичаєво-правові норми, які урегульовували певним чином земельні відносини, та законодавчі акти феодального права, особливо, структура яких була зумовлена в ті часи розвитком різних форм феодального землеволодіння.

При общинній організації, яка зберігається у цей період, у селянському середовищі функціонують звичаєво-правові норми і далі, які і були основою для селянського станового права. До виникнення шляхетського права, призвело формування у XIV–XVI століття на українських землях великої земельної власності.

Утворення Великого князівства Литовського, тобто централізованої держави, до складу якої ввійшли і українські землі, ця подія призвела до прискорення станових прав литовського боярства і перерозподілу земельної власності, а після 1385 року, унії з Польщею, сприяло розширенню шляхетських вольностей і прав. Землі України, які ввійшли до складу ВКЛ, їм надано було широку внутрішню автономію, саме через побоювання їхнього зближення з Російською державою або зовсім відокремлення.

До моменту Польщею захоплення Белзько-Холмської та Галицької земель, Казимир III об'єднав роздроблену Польщу, а також певним чином зосередив увагу саме на посиленні своєї влади в Галичині. Землі Галицько-Волинського князівства до XIV століття майже цілком були опановані феодальною знаттю та князями, роди бояр змогли зберегти свої земельні володіння;

про вотчинне володіння землею неодноразово свідчить Галицький літопис [1].

Важливо звернути увагу, що польська шляхта отримувала землі на основі спадкоємного права, у такому разі місцеві українські землевласники свої землі втрачали тому, що не могли потрібні документи надати, які встановлювали їх право володіння землями, оскільки здобували дані землі саме шляхом заїмки, оброблення порожніх земель чи від громад, заселивши їх своїми людьми. У такому разі, українські та їх правовий статус, що підпали під владу Польщі, був значно гіршим правового статусу земель України, які були у складі ВКЛ. Польське право у XIV–XV століттях мало три основні стани: кмети або смерди, міщани та шляхта, ступенів перехідних від одного стану до іншого не було, а у Галичині виник стан, що не «вписувався» у межі суспільного права Польщі – дрібні землевласники, за ними не визнавали шляхетського стану, за вищевикладеними причинами та їх перетворювали на кметів. У прагненні за собою закріпити земельну власність та підвищити рівень прав на неї, бере активну участь шляхта саме у розвитку так званого правового інституту, земські сеймики.

В 1557 році була видана «Устава на волоки», яка з одного боку була економічним трактатом, а з іншого була практичним господарським посібником. Загалом цей документ відповідав польській економічній думці тогочасної Польщі, тим самим встановлюючи «незмінні господарські правила, якими повинні були керуватися господарські урядники у своїй господарській діяльності і не припускала з їх боку господарської ініціативи» [5, с. 184].

Відповідно до «Устави» всі селянські та великокнязівські землі були розподілені на волоки, у які ділянки ділилися на 30 моргів (21,3 га). Фольварк стає основою великокнязівських господарств, під який надавали кращі землі, а селяни отримували волоки на гірших землях, на яких примусово запроваджували трипільну систему [3, с. 136].

Слід зауважити, щодо Статутів. Статути загалом виходили з норм звичаєвого права та слугують правовим джерелом заїмки, арт. 2, розд. III 1588 року: «хто нажив своєю працею землю, раніш нікому не належну і звернув її під оброблення чи розчистив з під лісу або чагарника, той за старим звичаєм стає її власником» [6, с. 103].

Після укладення Люблінської унії у 1569 році, за якою ВКЛ й Польща стали єдиною державою Річчю Посполитою, то в регіонах України почали відбуватися значні зміни у праві на земельну власність. Але встановлення нових законодавчих актів не внесли ясності саме у визначенні понять володіння і власності. А права, що регулювали між селянами певним чином регулювали стосунки, а саме такі, як збір податків, общинне самоврядування, володіння дворищами, землею, а також володіння волостями залишилося без змін, на протязі XIV–XVI століть. У такому разі, литовський період не надав значних змін саме у формах землеволодіння тому, що спосіб формування у ВКЛ призвів до застою у поземельних відносинах норм звичаєвого права. У період до встановлення Статуту, землеволодіння було однаково умовним для всіх приватних осіб тому, що на початок XVI століття не була ознакою станової власності земельна власність саме у ВКЛ, та лише за впровадженням І Литовського Статуту землеволодіння починає сприйматися як становий привілей шляхти, у якої до того ж з'являються привілеї на судову владу.

Наприкінці можна зазначити, що розвиток феодального суспільства у XIV–XVI століттях, який розвивався на різних етапах, на українських землях завжди претендував на регулювання правовідносин, що завжди збігалися з принципами, які були відбиті саме у нормах простого права, а у випадках зіткнення з іншими станами та їх правовими уявленнями, а передусім саме шляхтою, приймало загальний характер.

До того ж, прийшла велика різноманітність правових норм, які вплинули на глобальне керування державною владою, серед таких можна виділити Люблінську унію, після прийняття якої на землях України збереглися досить вільні соціальні та аграрні відносини. А відсутність кодифікованого власного права, змусило Польщу керуватися щодо поземельних відносин саме місцевими нормами звичаєвого права, яке для України мало величезне значення тому, що певним чином сприяло розвитку національного права у подальшому, а також змусило Польщу керуватися Литовським статутом.

«Устава на волюки», яка з одного боку була економічним трактатом, а з іншого була практичним господарським посібником та

з якої почався період руйнування старого аграрного ладу, який заснований був на нормах саме звичаєвого права та на протязі століть витворювався на українських землях тих часів, почався саме з аграрної реформи Сигізмунда I Августа.

Список використаної літератури

1. Галицько-Волинський літопис. м. Львів, 1994. 252 с.
2. Гурбик А.О. Волочна поміра на українських землях у складі Великого князівства Литовського. *Український історичний журнал*. 1996р. № 4. С. 49–61.
3. Історія України. Курс лекцій : у двох томах. Т. I. К. : Либідь, 1991 р. 571 с.
4. Ливанцев К.Е. Сословно представительная монархия в Польше во II половине XIV конце XVI в. 1968 р. 78 с.
5. Пичета В.И. Аграрная реформа Сигизмунда Августа в Литовско-русском государстве. М. : АН СССР. 1958 р. 546 с.
6. Похилевич Д.П. Право крестьян Белоруссии, Литвы и Украины на землю и выход. *Вопросы истории*. 1973 р. С. 50–66.
7. Хрестоматія з історії держави і права України : у двох томах / за ред. ІнЮре, 1997 р. 463 с.